

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Процес європейської інтеграції займає особливе і надзвичайно важливе місце в системі міжнародних відносин. Його не слід розглядати тільки як інституційне входження до складу Європейського союзу – він охоплює весь спектр участі держави в європейській системі партнерства і взаємовигідної співпраці, включаючи соціально-економічну інтеграцію, фінансову кооперацію, створення загального політико-правового простору і гуманітарної взаємодії. Для України, як європейської держави, участь у діяльності всіх інститутів даної організації значною мірою відповідає національним інтересам.

Європейська інтеграція України – багатоаспектний процес, що має на увазі перш за все, внутрішні перетворення. Аналізуючи події 2004-2009 рр. необхідно відзначити, що проголошений керівництвом країни курс на вступ до Європейського союзу в цілому продемонстрував неготовність, як держави, так і політичної еліти до його реалізації. Надмірне політизування цього процесу привело до погіршення відносин з найбільшим торговим партнером – Російською Федерацією – і ставить під загрозу територіальну цілісність країни. Багато в чому стратегічно обгрунтована позиція керівництва країни про необхідність участі в даному процесі не стала близькою для суспільного сприйняття ідеєю, загостривши міжрегіональні суперечності. Для українського політикуму євроінтеграція так і не перетворилася на вагомий стимул для проведення внутрішніх реформ, підвищення рівня життя населення країни і впровадження ефективного (правового) державного управління.

Європейський вибір для України є стратегічним напрямом і магістральним шляхом вирішення внутрішніх економічних і соціокультурних проблем, оптимізації зовнішньополітичних зносин, утвердження у світі як незалежної, потужної, авторитетної і конкурентоспроможної держави. Проте інтеграція в ЄС для України не є самоцільлю, вона виступає досягненням європейського рівня життя. Тому, щоб Україна мала можливість вважатися реальним кандидатом на вступ до ЄС, їй необхідно подолати дуже багато перешкод, а саме: досягти необхідного рівня економічного розвитку, забезпечити власним громадянам прийнятний, за мірками розвинутих демократій, рівень життя і захисту прав. Головний виклик для України, таким чином, полягає в необхідності створення відповідної політичної системи до прийнятих у демократичному світі критеріїв. На цей виклик повинна відповісти політична еліта України, належним чином реалізуючи основні принципи демократичного розвитку суспільства.

Однією з вимог, адресованих українському політикуму, для реалізації вступу в ЄС є "цільові настановлення, пов'язані з формуванням в Україні сучасного європейського суспільства, економіки, політичної культури тощо" [1]. Політична еліта являє собою головний соціальний суб'єкт політичних трансформацій, оскільки вибір рішень, що приймаються її представниками, є критично важливим чинником, який обумовлює розвиток та результати трансформаційних процесів. Для політичної еліти євроінтеграція повинна була б виступити не тільки передвиборним гаслом, а реальною політикою, яка могла б забезпечити їй підтримку населення і зміцнення позицій у владі. Не дивлячись на це, політична еліта виявилася неабиякою мірою стримуючим чинником на шляху євроінтеграції. Причини, які зумовили таку роль української еліти, потребують докладного аналізу.

Головна причина суспільної неефективності діяльності владної української еліти є не у відсутності умінь і знань, а в тому, що вона не має внутрішньої потреби враховувати інтереси суспільства. Така потреба може диктуватись або моральними засадами еліти, або дійовими механізмами її політичної відповідальності, або тиском громадянського суспільства. Проте мораль колишньої номенклатури та нової буржуазії такої чесноти, як служіння суспільству, не передбачає. Як наслідок політична еліта змогла запропонувати лише ту систему цінностей, яка є близькою для неї самої. Головним для сучасної політичної еліти є орієнтація на цінності власного споживання. Звідси пріоритет егоїстичних (корпоративних, групових) інтересів над національними, надвисокий рівень корумпованості влади.

Україна за роки незалежності закріпила певні досягнення щодо демократизації. Так, на сьогодні жодна політична сила країни не оспорує приватну власність і багатоукладність економіки; створені умови, за яких політичні сили визнали правомочність ідеологічного різноманіття та багатопартійності, з'явилися нові механізми забезпечення політичної згоди на базі принципів реалізму і практицизму – "круглі столи", "четвірки", "договори згоди", політичні консультації; незалежні від влади ЗМІ, розпочався інтенсивний процес пошуку злагоди на рівні регіональних еліт. Це безумовні досягнення на шляху руху країни до демократичного устрою. Але згадані позитивні зміни, з іншого боку, не завжди адекватні відповідним змінам в економіці, політиці, соціальних відносинах, духовній сфері та синхронні з ними. Становлення елітних прошарків на сучасному етапі визначається:

- інерційністю кризових процесів, суперечністю формування ринкових відносин і слабкістю фінансової системи, трудностю створення децентралізованої управлінської інфраструктури й досягнення нормальної економічної самостійності регіонів;
- складністю відносин президентських, урядових структур і представницьких органів влади, падінням їхнього рейтингу, поступовим зниженням довіри до владних структур з боку громадян, а звідси – наростанням напруженості й небезпеки переходу до диктатури в атмосфері зростання впливу різних екстремістських організацій, особливо націоналістичного плану;
- наростанням протиріччя політичних сил, надмірною зарозумілістю малопотужних партій, рухів і їхніх лідерів, котрі незмінно намагаються подати свої амбіції як вираз "волі та інтересів народу";
- правовим нігілізмом, зрощенням владних структур із кримінальними угрупованнями;
- розпадом здорових зв'язків між людьми, повзучою дезінтеграцією держави та сепаратизмом регіональних лідерів, розмитістю відчуття елементарного соціального порядку;
- ціннісно-етичним і культурним вакуумом, поворотом у бік релігійно-культурних ідеалів, містики, етнонаціонального егоїзму. І це при тому, що в процесі демократичного оновлення особливо, а багато в чому і провідну роль покликани відіграти мистецько-культурна, духовна, наукова еліти;

- песимізмом соціальних очікувань, розчаруванням народу результатами реформ, втратою значною частиною населення віри в можливість виходу з кризи без цілісного й переконливого плану реформування країни [2, с. 471–472].

Відрізняючись від своїх попередників демократизмом, часто лише словесним, релятивізмом, прихильністю ідеологічному плюралізму, нові українські правлячі політико-управлінські кола не відмовилися від авторитарних схильностей, патерналістсько-клієнталістських відносин, олігархічності. Не випадково, очевидно, низка учених-соціологів і політологів дотримуються тієї думки, що сучасна українська еліта багато в чому має номенклатурно-корпоративний характер. Слід констатувати, що за часів незалежності в Україні до влади так і не прийшла якісно нова, демократична в повному розумінні еліта.

Нині, мабуть, справедливіше говорити про проміжну фазу становлення еліти майбутнього демократичного суспільства. Але поки що при владі перебуває еліта посттоталітарного переддемократичного суспільства. Еліта доміантного типу, в якій знайшли місце демократи в блоці з "другим" ешеленом соціалістичної політичної номенклатури та колишніми аутсайдерами партійно-державного апарату. Не випадково багато представників цієї еліти недовго залишаються у великій політиці, не здатні по-справжньому оволодіти її стилем і методами державного правління, пізнати їх особливості й закономірності, скористатися можливостями, що відкриваються, для реалізації своїх задумів.

Нинішня політико-управлінська еліта практично не може опертися на скільки-небудь міцний ґрунт публічного авторитету. Люди не вірять у те, що у своїх діях влада керується щирим бажанням чесно служити народові. На переконання громадськості, значно ближче до істини інше: націленість на задоволення особистих інтересів, професійна некомпетентність у політиці й державних справах, бюрократизм. У суспільній свідомості утвердилася думка про "меркантильність" мотивів політико-управлінської еліти, прагнення не просто зайняти гідне місце в суспільстві, а передусім отримати матеріальні привілеї та політичні почесті.

Не випадково сьогодні в країні немає жодного державного, соціального, економічного або політичного інституту, чия діяльність викликала б довіру й подяку людей. Так, згідно з опитуванням, проведеним в лютому 2009 року Центром соціальних досліджень "Софія", позитивно оцінюють діяльність Президента України В. Ющенко лише 7,2% громадян; Кабінету Міністрів на чолі з Ю. Тимошенко – 12,8%, Верховної Ради – 7,8%. Загалом висловили недовіру Президенту – 89,7% громадян; Кабінету Міністрів – 83,5%, Верховній Раді – 83,2% [7]. Якщо додати, що політичним партіям не довіряють у цілому 84% громадян [6], очевидно, що український народ прагне дистанціювання від дій сучасного політичному та наслідків державного управління.

Кризові чинники нинішньої української дійсності серйозно ускладнюють становлення демократичної еліти, негативно впливають на механізми її формування та виховання. Політична еліта діє в умовах відсутності досвіду демократичних перетворень і підтримки цивілізованої багатопартійності, але завжди діє з урахуванням власних, а не державних, інтересів.

Зрозуміло, що така еліта могла створити суспільно-політичний устрій лише за власними мірками. Його виразними рисами є: зневага до суспільних інтересів, безконтрольність, безвідповідальність, непрозорість. Близькістю до центрів прийняття державних рішень, товщиною гаманця, демонстративним надвитратним особистим споживанням почали вимірювати публічну репутацію того чи того представника еліти. Небезпека криється в тому, що Україна може опинитися в такому стані, коли в суспільстві формуватимуться "дві нації, між якими немає спілкування, які мають настільки мале уявлення про звичаї, думки, почуття один одного, наче вони жителі різних зон або жителі різних планет. Вони формуються під впливом різного виховання, споживають різну їжу, в них різні манери поведінки, і живуть вони за різними законами" [3]. До того ж правляча політична еліта розбещує суспільство, що призводить до корозії моральних цінностей. І особливою небезпекою є те, що серед молоді спостерігається стала тенденція до зниження морального порога, молоді люди починають думати, що досягти "елітарних" позицій у суспільстві можливо, лише нехтуючи нормами моралі.

Якщо цієї тенденції не подолати, то наслідком може бути становлення такого суспільного устрою, в якому навіть за чітко визначених повноважень різних гілок влади чесність, порядність, обов'язковість, професіоналізм перестануть сприйматися як моральні орієнтири соціальної поведінки, Україна опиниться поза колом цивілізованих країн, а, отже, поза можливістю бути гідним членом співтовариства європейських країн.

Заслужують на особливу увагу соціальні джерела, або ресурси рекрутування, сучасної української політичної еліти. Разом із певною кількістю колишніх дисидентів і представників правозахисних рухів, лідерів неформальних об'єднань і нових політичних рухів головним джерелом еліти залишається стара партійна, державна та комсомольська номенклатура, котра відмежувалася від КПРС, науково-викладацька еліта, частина інтелігенції.

Колишню партійно-номенклатурну еліту, можна сказати, як систему зруйновано. Але вплив вихідців із колишньої політико-управлінської верхівки, як і раніше, істотний. Вони й нині володіють досить міцними соціальними ресурсами. Головні їх переваги складаються не в досвіді управлінської діяльності, а в особистих зв'язках, знанні принципів роботи апарату, клановій солідарності.

Загалом становлення політико-управлінської еліти сучасної України відбувається в межах так званої адміністративно-номенклатурної моделі, суть якої полягає в тому, що влада поступово зосереджується в руках політиків і вищого чиновництва, значна частина котрих – вихідці з колишніх елітних прошарків, хоч і другого ешелону. І це не українська інновація. Дуже багато демократів-реформаторів у Іспанії, Португалії, країнах Латинської Америки та Східної Європи також вийшли з надр старої правлячої еліти. Важливо інше: це люди, які не несуть основної відповідальності за минуле. Вони раніше за інших усвідомили порочність старої системи й уловили нові тенденції суспільного буття, більшою мірою виявилися прихильниками принципів демократії та ринкових відносин, цивільних свобод і гласності.

Але не можна не бачити, що значна частина політичної еліти України опинилася на боці нової влади не через переконання і щире бажання допомогти демократичним перетворенням, а завдяки бажанню не залишати посад і не втрачати привілеїв. Її представники і нині готові підтримувати будь-яку владу, аби зберегти своє становище політичного чиновника. Вони, як і раніше, вкрай небезпечні для влади й суспільства. Небезпечні своєю нездатністю до історичної дії, пристосовництвом, імітацією прогресивності, гучною соціальною демагогією. Небезпечні жагучим прагненням до влади, нездатністю ефективно реалізувати цю владу, тим, що закривають шлях у вищі владні інстанції більш гідним людям, сильним розумом і цілісним світобаченням. У політико-управлінській практиці багато громадських діячів широко

застосовують популізм, маніпулювання громадською думкою, інтриги, тощо. Вони вважають, що найприроднішим для керівника є не професіоналізм політика, а політиканство, спритність, хитрість, вміння маневрувати.

Саме неспроможністю української політико-адміністративної еліти здійснювати ефективні реформи дослідники пострадянської політики пояснюють зарахування політичного режиму країни до розряду "гібридних", "частково демократичних", "авторитарно-змагальних", що також є фактором, який перешкоджає реалізації політики євроінтеграції України.

Оцінюючи систему чинників, які в найближчому майбутньому визначатимуть стабільність перебування людини у вищих ешелонах влади, можна констатувати відсутність у цьому процесі певної чіткості, зрозумілих критеріїв і конкретних показників. На думку багатьох експертів, усталеність перебування у вищих ешелонах влади сьогодні визначається вмінням підтримувати неформальні відносини з потрібними людьми, увійти до "команди" лідера та продемонструвати йому лояльність, тобто неопатримоніалізм [5].

За європейським виміром демократія – це ефективна державна машина, що діє в інтересах країни, а не купки політиків, це чіткий розподіл повноважень між владою, це стабільний уряд, який підтримують стала більшість у парламенті і незалежна судова влада, це – боротьба з корупцією, дотримання прав людини, це консенсус політичного класу й суспільства щодо стратегічно важливих для країни питань [4]. Заміна вкрай розбалансованої системи державних інститутів досконалою політичною системою за моделлю чіткого розподілу владних повноважень, забезпечення механізму стримувань і противаг, сучасних форм безпосередньої та представницької демократії, офіційної опозиції – вирішальні умови необоротності демократичного процесу, а, отже, і визнання України рівною серед країн розвинутої демократії.

З огляду на викладене висновок очевидний: новій еліті, щоб стати справжнім суб'єктом реалізації євроінтеграції, доведеться ще довго й болісно вчитися демократії, причому вчитися не форми та зовнішніх проявів, а по суті. Для цього необхідно виконати кілька умов.

Перш за все, потребують оптимізації взаємини усіх гілок влади в поєднанні з підвищенням якості й ефективності органів місцевого самоврядування, підвищенням авторитету судових органів. При цьому повинен змінитися характер владарювання у бік перетворення його на управління на базі законності, демократії та максимального звуження волюнтаризму в ухваленні політико-управлінських рішень.

Також необхідним представляється упровадження в практику науково-обґрунтованих кадрових технологій, становлення точного порядку відбору, призначення та відставки вищих посадовців, особливо в президентських і урядових структурах.

Розвиток консенсусного плюралізму, багатопартійності, недопущення монополії будь-якої соціальної групи на засоби масової інформації. Очевидно, що лише за наявності конструктивної опозиції, вільних і незалежних ЗМІ можлива відкрита й постійна критика недоліків і помилок, можлива реальна й ефективна еліта.

Потребує змін і система рекрутування політичної еліти, яка існує в Україні, бо вона не є достатньо демократичною. Слід зробити наголос на існуванні в Україні так званої елітократії, яка являє собою не тільки політико-владну і політико-управлінську концентрацію значного потенціалу і ресурсів впливу на суспільство в руках еліт, але і прагнення еліт до виділення і відособленого існування у всіх основних сферах соціального буття. Натомість у сучасному суспільстві демократична еліта не може бути закритою аристократичною кастою. Нова еліта повинна бути зацікавлена в стабільності суспільства і його поступальному розвитку. При чому принципи рекрутації еліт повинні ґрунтуватися на засадах професіоналізму, здатності майбутніх суб'єктів політики до гнучкості, відкритості новому, толерантності, критичності, додержання претендентом моральних цінностей, тощо.

Вихід на політичну арену саме лідерів нової доби, які спромоглися б зрозуміти потреби політичних перетворень і способи їх вирішення, усвідомлення українською елітою важливості втілення у політичне життя принципів консенсусу та компромісу як невід'ємної складової європейських засад демократії має наблизити її до еліти європейської.

Неодмінною умовою успішного перебігу цього процесу є утвердження в суспільстві середнього класу. Цей клас відзначається властивостями, які дозволяють говорити про його високу живучість всупереч несприятливим умовам: високий, порівняно з іншими прошарками суспільства рівень адаптованості до ринкової економіки, соціальна мобільність і гнучкість в орієнтації на максимальне використання своїх ресурсів, головними з яких є висока якість робочої сили і готовність до подальшого підвищення вартості свого інтелектуального потенціалу.

Управлінська еліта, якщо вона прагне відігравати роль політичного класу, покликана опанувати демократичну політичну культуру і при цьому нести правову і моральну відповідальність за стан справ у державі.

Отже, тільки в результаті об'єднання політичної еліти, реального затвердження демократичних принципів і європейських цінностей в суспільстві, стабільного економічного розвитку Україна зможе претендувати на рівний діалог з європейськими державами. Шлях в Європейський Союз – довгий і складний, такий, що зовсім не має на увазі під собою повноправного членства в даній організації. Але "європейському" майбутньому України немає альтернативи, оскільки немає альтернативи досягненню європейських стандартів демократії, процвітання, захисту прав людей і загального верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасев В. Лучший "якорь" – евроидеология / В. Карасев // День. – 2005. – 17 июня. – С. 7.
2. Крюков О. Демократизация общества та розвиток еліти / О. Крюков // Вісник НАДУ. – 2004. – №4. – С. 470–475.
3. Рудич Ф. Правляча еліта: її місце і роль в утвердженні Української держави / Ф. Рудич // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2. – С. 6.
4. Силина Т. Украина в трех соснах: НАТО – Россия – ЕС / Т. Силина // Зеркало недели. – 2008. – (от 27 сентября).
5. Фисун А.А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации / А.А. Фисун. – Х. : Константа, 2006. – 352 с.
6. Центр Разумкова: Думка громадян України про владу, політиків, ситуацію в країні та вплив економічної кризи

(результати опитування 27.02 – 5.03.2009 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=82.

7. ЦСИ "София": Результаты социологического опроса (3-12 февраля 2009 г.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sofia.com.ua/page112.html>

Подано до редакції 11.01.2010

РЕЗЮМЕ

В статті проаналізовано роль політичної еліти у вирішенні завдань української євроінтеграції; розглянуто основні перешкоди на шляху реалізації стратегічного вибору України, що існують у політичному полі країни; виділено шляхи подолання цих перешкод.

Т.М. Палазова

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭЛИТА В КОНТЕКСТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

РЕЗЮМЕ

В статье проанализирована роль политической элиты в решении заданий украинской евроинтеграции; рассмотрены основные препятствия на пути реализации стратегического выбора Украины, которые существуют в политическом поле страны; выделены пути преодоления этих препятствий.

T.M. Palazova

POLITICAL ELITE IN THE CONTEXT OF EUROINTEGRATION

SUMMARY

The article analyzes the role of political elite in accomplishing tasks of Ukrainian eurointegration; considers basic political obstacles on the way of realization of Ukraine's strategic choice; ascertains some ways of overcoming these obstacles.
